

LÁSZLÓ EMŐKE

A besztercebányai ágostai hitvallású evangélikus templom régi magyar hímzései

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége 1908 nyarán bízta meg Divald Kornélt (1875–1931), hogy Szepes és Sáros vármegye után készítse el Zólyom vármegye műemléki topográfiáját is. Az ingó és ingatlan műemlékek leltárba vétele, fényképezése mellett fő feladatként jelölte meg a szervezés alatt álló besztercebányai múzeum művészeti anyagának összegyűjtését, leltározását és katalógusban való közzétételét.¹ Kutatási eredményeiről Divald 1909 márciusában számolt be a Felügyelőségnek. Besztercebányán az ágostai hitvallású evangélikus templomban a következő textileket jegyezte fel: „4. Antependium zöld selyemből, aranyhímzéssel, közepén gránátalmás koszorúban Isten Báránya s 1744. évszám. 5. Két karing ezüstcsatokkal, Libay Sámueltól. 6. Tizenkét darab úrvacsorakendő, arany és színes selyemmel hímzett, XVII-XVIII. század.” Az evangélikus egyház kincstárában: „1. Tíz úrvacsorakendő, arany és selyemhímzésű, XVII-XVIII. század. 2. Hat szószékpolcterítő, hímzett, nyomtatott díszű, s tarka selyemből varrott, XVII-XIX. század.”² E terítők közül a legértékesebbek az 1909 októberében megnyitott besztercebányai városi múzeum, valamint a budapesti Iparművészeti Múzeum gyűjteményébe kerültek (1911, 1918). Már korábban, 1889-ben sikerült a múzeumnak megszereznie az evangélikus egyház nagyon rossz állapotban lévő, figurális díszű, 1634-es keresztelőterítőjét³, s így most a besztercebányai evangélikus hímzések száma nyolcra emelkedett.

A protestáns templomok úrvacsorakendői, úrasztali terítői a magyar reneszánsz és barokk hímzések kiemelkedő darabjai. E vászonra színes selyemmel, arany- és ezüstonallal hímzett kendők díszítése megegyezett a világi darabokéval. Az egyetlen, de a hímzések korának, esetleg az ajándékozó személyének meghatározása szempontjából lényeges különbség, hogy az egyháznak varrott vagy varratott terítők közepébe vagy szegélyébe belevarrták az ajándékozó nevét (vagy annak rövidítését), illetve az ajándékozás dátumát. Gyakran előfordult azonban, hogy az ajándékba adott világi darabba, például egy keszkenőbe később hímezték bele a nevet és az évszámot. Ez az eredeti hímzéshez hasonló, de nem azonos fonalakból, eltérő technikai jellegzetességekből egyaránt megállapítható. A kendők jelzése különösen becselessé teszi egyházi hímzéseinket, hiszen

így nemcsak keletkezésük időpontját ismerhetjük meg – ami a világi használatra szánt daraboknál igen nehéz –, hanem a motívumok, díszítmények időbeli és területenkénti határait is. S végül a harmadik csoportba sorolhatók azok a híMZések, melyeket semmiféle jelzéssel nem láttak el. A besztercebányai ágostai hitvallású evangélikus templom hét, az Iparművészeti Múzeumban őrzött úrvacsorakendőjén mindhárom variációra találunk példát. A „SUS: KOP: A.D. 1686” feliratú úrvacsorakendőt az egyház számára készítették, a híMZett motívumokkal azonos minőségű betűk az oldalak közepén helyezkednek el. A másodikra jellegzetes példa a kendő közepébe belevarrt levélkoszorú, benne Isten Báránya, fölötte I.C., alatta MF betű és a koszorú alatt az 1683-as évszám. Ez a középső koszorú a híMZés egészétől eltérő, más, gyakorlatlan kéz munkája. S végül öt jelzetlen kendő, melyek eredetileg feltehetően világi darabok, keszkenők lehetnek.

A 20. század eleje óta a magyar reneszánsz és barokk híMZéseket *úrihíMZésnek* nevezik. E híMZéscsoportot Palotay Gertrud a következőképpen határozta meg: „ÚrihíMZés névvel egy olyan jellemzően magyar híMZésfélét szoktunk jelölni, mely, ha tart is rokonságot Európa egyéb országainak ugyane korból való híMZéseivel, mégis egész megjelenésében, mintázatában, színösszeállításában, elrendezésében ezektől eltér és mintegy önálló stílust képvisel.”⁴ A világi és egyházi vászonneműek híMZéssel való díszítése a 16. századtól kezdve válik Európa-szerte általánossá, s készítésükben a nők egyre nagyobb szerepet játszanak. 1567-ben a kassai források csak két híMZőnőt említenek, Nyilasy Bonát, aki Gyulafehérvárott volt a fejedelem gyöngyfűzője, előtte Kassán és Egerben is dolgozott, valamint 1591-ben híMZvarró Katalint.⁵ A kolozsvári források 1570-ben „Hym Varro Anna” nevét említik.⁶ A felső ruhákat, lófelszereléseket díszítő férfi híMZők mellett a következő két évszázadban a vászonneműket díszítő gyakorlott híMZőasszonyok (varrók) szerepe meghatározó lett a magyar textilművészetben. A 17. században a magyar főúri és nemesi udvarok a fiatal rokon leányoknak és ifjaknak mintegy nevelőotthonul is szolgáltak. A lányok egy-egy hivatásos híMZőasszony, a minták kiválasztásában és a híMZésben is jártas úrnő vagy idősebb leányok segítségével sajátították el a híMZés mesterségét. 1603-ban Budaky György írta egyik rokonának: „mely leánykát énnekem kommandált vala, itt az én gyermekeim között jó egészségben vagyon... meg kapta a Hím varrást is, az én leánykáimmal együtt tanulnak”.⁷ A jó híMZőasszony nagy kincs volt. Erről tanúskodik Pekry Kata Kajali Klárához írt levele 1724-ből: „ne salynállya nékem egy jó betsületes szép munkájú csipkekötőt és varró asszonyt keresni... Nékem tsak arra kéne, hogy a leányaimat tanítaná, mert az nagyobbik leányom most fordult tizenharmadik esztendőbe.”⁸ A fejedelmi és főúri udvartartásoknak a híMZvarró férfiak mellett saját kitűnő varróasszonyaik is voltak. A híMZés állandó jelenlétére utalnak az udvarházi leltárak, valamint az elhunytak hagyatékában maradt eszközök. A varróasszonyokkal nem rendelkező, s a híMZésben nem jártas asszonyok a protestáns egyházaknak ajándékba szánt úrvacsorakendőiket a környezetükben elismert varróasszonyokkal készítették, közülük az öntudatosabbja ezt rá is híMZette a kendőre, így például egy úrvacsorakendő közepén a következő felirat áll: „Hajós Jánosné árva Bori Susánna varratta a Dömsödi Reformata szent Ekklesia számára 1726. Mész. Erséb. varta.”⁹ Az úrihíMZések készítői tehát a fejedelmi, főúri és

nemesi udvartartásokban dolgozó gyakorlott hímzőasszonyok (varróasszonyok), az udvartartáshoz nem kötődő, önállóan dolgozó és egyes körzetekben jól ismert hímzőnők, a főrangú és nemes asszonyok, leányaik és jókezü szolgálóik voltak.

A hímzések alapanyaga sima vászon, gyolcs, patyolat és cinadof. E vásznak többsége importként került az országba. Míg a nagyobb udvartartásokban az egyszerű „paraszt” len- és kendervásznakat otthon szőtték, a hímzésre használt jó minőségű vásznak külföldről, német, osztrák, svájci, lengyel, sziléziai, morva és török területekről származtak. A vásznak többségéhez hasonlóan a hímzőfonalak is külföldről kerültek hazánkba. A királyi Magyarország területén élők főként Bécsben és a Felvidéken vásároltattak (például Zsolnán). A nyugati áruk és a magyar kereskedők mellett a hódoltság alatt egyre nagyobb szerephez jutottak a keleti áruk és kereskedők, így a törökök, görögök, zsidók és örmények. A fonalak közül a hímzésekhez mindig erősebben vagy gyengébben sodrott selyemfonalat vásároltak. Az arany- és az ezüstoffonal sárga vagy fehér selyem bélfonal köré tekert ezüst- vagy aranyozott ezüstszalag volt, színaranyat nem használtak. A fémfonalak közül a skófiúm volt a legértékesebb, ez ezüstoffól vagy aranyozott ezüstoffól húzott drót volt. Nagyrészt Törökországban vásárolták, de Bártfán is volt skófiúmgyártó, Gantzaug János¹⁰, vele II. Rákóczi Ferenc fejedelem is dolgoztatott 1708-ban.

A meghímzendő motívumokat vagy mintákat „példa”, „mustra”, „forma” vagy „hím” névvel illették. Ezek lehettek meghímzett mintadarabok vagy mintarajzok. Mindkettőt nagyon nagy becsben tartották, s bár sokszor kölcsönadták egymásnak, mindig rajta voltak, hogy „szépszóval vagy haraggal” visszakapják. A kölcsönzések következtében egy-egy minta az egész ország területén elterjedt, s így nem véletlen, hogy sokszor éppúgy megtalálható a Felvidéken, Erdélyben vagy a Dunántúlon. A német, olasz, angol és francia hímzémintakönyvek az eddig ismert leltárakban nemigen fordulnak elő. Valószínű azonban, hogy a varrók vagy a nekik dolgozó tervezők láthattak ilyeneket, s felhasználták a nyugatról és keletről hazánkba áramló textil és különféle iparművészeti tárgyak motívumkincsét is.

E hímzésekre tehát a nyugati és keleti, közelebbről a török és perzsa ornamentika egyaránt hatott, e hatás azonban nemcsak az ornamentikában jelentkezik, hanem színvilágban, öltéstechnikában is. A magyar úrihímzések legszebb reneszánsz motívuma a szimmetrikus virágtő vagy virágbokor. A virágtövek gránátalmából, szívből, tulipánból vagy kétfülű, ún. olasz korsóból erednek. E középtengelyre felépített motívumokat a keleti életfából származtatják, mely hosszas vándorlás után került Nyugat-Európába. A virágtövek középső szára mindig egyenes, a magyar hímzéseken páratlan számú virág (három, öt, hét stb.) ül rajtuk. A kendőkön a sarkokban s gyakran az oldalak közepén is állnak. E virágtövek egyszerű, tiszta rajzú változatát figyelhetjük meg az *első* kendőn,¹¹ mely zöld és nyers színű selyemfonallal, arany és ezüst skófiúmmal hímzett. A tövek erősen stilizált, kétfülű vázából vagy lefelé fordított tulipánból erednek, rajtuk három-három hatszirmú, kerek virág és fogazott szélű levelek. A virágszálak között két-két szembenéző, koronás, kinyújtott nyelvű, bojtos farkú, ágaskodó oroszlán áll. A törökös levelű virágbokrok kissé merev rajza érdekes ellentétet alkot az oroszlánok mozgalmas ábrázolásával. A 17. századi magyar hímzéseken az állatábrázo-

lás igen ritka. A kendőn az oroszlánok rajza a címerállatokéhoz hasonló, így nem zárható ki, hogy olyan családtól került az egyház birtokába, amelynek címerében szerepelt az oroszlán. Később díszítőmotívumként az oroszlán népi hízméseinken is megjelenik, így például sokkal egyszerűbb változatban egy, ugyancsak Felvidékről származó lepedőszélen. Szimmetrikus virágbokrok díszítik a *második* kendőt is. Ez azon kevés magyarországi darabok egyike, melyen a hízmés a kendő egész felületét betölti. Mintája centrális elrendezésű, a középső négylevelű rozettát karéjos kör övezi, ebből erednek a sarkok és az oldalak felé a szimmetrikus virágbokrok. A sarkokban csúcsukon egy-egy nagy gránátalma, az oldalak közepén íriszek, az oldalszárakon mintegy virágoskertben a legkülönbözőbb, nagyobb és kisebb virágok, bogycsok, levelek láthatók. Ragyogó borvörös és zöld, valamint nyers színű selyemfonal és ezüstoffonal alakítja a mintát, melynek elrendezésén erősen érezhető a keleti hatás, a középre hímezett kör és a köréje rendezett virágok a török turbántakarók felületkitöltésére emlékeztet. A tömör virágfejek és a vékony, szimmetrikus, de szeszélyesen kanyarodó szárak ellentéte a korabokrok hízmőstílus jellemzői.

Az olasz reneszánsz ornamentika leggyakrabban ábrázolt motívuma a gránátalma. A régiek által „pomagranat”-nak nevezett, egykor termékenységet szimbolizáló gránátalma a 16–17. században a főúri asztalok kedvelt gyümölcse volt. A hízméseken számtalan változata közül a zárt és a felhasított, belső magjait is láttatni engedő formája, valamint az ananással összevont ábrázolása a legkedveltebb. A vörös, kék, zöld és nyers színű selyemfonallal, valamint ezüstoffonallal hímezett *harmadik* kendő sarkaiban ez utóbbi dekoratív példáját figyelhetjük meg. A sarkokat egy-egy átlósan álló, levélkehelyből kinövő, csipkés szélű gránátalma-ananász fej díszíti. Felületük az ellentétes sarkokban azonosan, sávosan, illetve kockásan mintázott. A különféle virágok, levelek geometrikus mintázatú kitöltése a 16. században az olasz és a spanyol selyemszövetek jellemzője volt. Innen kerülhetett a magyar hízmésekbe, s így a keleti eredetű motívumokat a másfajta színezés és rajz mellett elsősorban a mintázás gazdagsága teszi magyarrá. Az egyes motívumoknak vagy azok belső magjának ez a fajta kitöltése számtalan hízmésünkön később is előfordul, e kendő azonban ennek leggazdagabb és legtökéletesebb korai emléke. A motívumok kitöltésének másik jellegzetes és szép példája látható a *negyedik* terítőn. Négy sarkában mandorla alakú levélkoszorúba borvörös, illetve zöld selyemalapra ezüst- és aranyozott ezüstoffonallas kunkorodó virágszálát hímeztek. Csúcsát magas porzójú elnyílt virág, szárát tulipán, rózsa és fogazott szélű levelek díszítik.

A motívum és annak kitöltése egyaránt török eredetű. A török nyeregtakarók, a cafragok fémfonallas hízméseire jellemző, hogy egy-egy nagyobb virágba vagy levélbe többnyire ugyancsak fémfonallal kisebb virágmotívumokat hímeztek. A magyar vászonalapú hízméseken ezt a belső rajzot az alap színes selyemhízmése emeli ki. A hízmés rajza és tökéletes technikája az előzőkhöz hasonlóan egyaránt hivatásos hízmőzre vall.

A csigavonalban kunkorodó ág az a törökös díszítmény, amely Palotay Gertrud szerint¹² a legnagyobb hatással volt a régi magyar hízmésekre. Ennek azonban a magyar reneszánsz díszítőművészetben is vannak korai emlékei. Így például a Corvinák miniatúráinak szegélydíszében, kőfaragásokon (például a kolozsvári Farkas utcai templom

szószéke), ötvöstárgyakon, habán kerámiákon, s láthatók korai példái a nyugat-európai hímzsmintakönyvekben is. A spirálisan kunkorodó indák az 1600 körüli angol hímzéseknek is jellemzői. A borvörös és fehér selyemfonallal, ezüst és aranyozott ezüstfonallal hímzett *ötödik* kendő sarkaiban körte alakú motívumból eredő, körbekanyarodó virágszál látható. Közepén nagy, nyolcszirmú rozetta, a középmotívumot a száron áthajló kisebb, zárt gránátalmák, tulipán, levelek s a száron ülő négyszirmú virágok övezik. Közepén levélkoszorúban Isten Báránya, alatta az MF betű valószínűleg az ajándékozó monogramja, a koszorú fölött I.C. Krisztus nevére utal, a koszorú alatt pedig az 1683-as évszám az ajándékozás idejére. Mint említettük, a sarokmotívumok rajza, az egyes virágok geometrikus kitöltése, a hímzés technikája egyaránt kiváló messterre vall. A középső koszorú más, gyakorlatlan kéz munkája, melyet a korábban készült keszkenőbe hímeztek. Az egy oldalra hajló ág vagy levél, s különösen az a forma, mikor e félkörívbe virág hajlik be, szintén jellegzetes török eredetű motívum. A török csempéken, edényeken, hímzéseken kedvelt díszítmény valószínűleg perzsa eredetű, két magyar változatát a hatodik és hetedik kendőn figyelhetjük meg. A borvörös selyemfonallal és aranyozott ezüstfonallal hímzett *hatodik* kendő sarkaiba egy-egy majdnem kört alkotó virágtő illeszkedik, szárán különféle apró virágokkal és levelekkel. Csúcsán nagy gránátalma, szárából ugyancsak nagyméretű, a szárt keresztező, fogazott szélű levél hajt ki. Az oldalak közepén az ajándékozó felirat: SUS: / KOP: / A.D. / 1686. Az ajándékozó személyét sajnos ez ideig nem ismerjük. Divald Kornél azonban a Besztercebányai Múzeum hímzései között leír egy másik kendőt, melynek ajándékozója és az ajándékozás időpontja egyezik ezzel az úrvacsorakendővel, ennek sarkaiban virágkoszorúban Isten Báránya volt.¹³ Több hasonló, a Felvidékről vagy Észak-Magyarországról származó kendőt ismerünk. Még kettőt őriz a budapesti Iparművészeti Múzeum, közülük az egyik a *hetedik* kendő, a besztercebányai evangélikus egyháztól, a másik a zólyomi római katolikus templomból származik. Kettőt őriz a besztercebányai Közép-szlovákiai Múzeum, egyikük szintén az evangélikus egyházé volt egykor.¹⁴ Divald Kornél az eperjesi evangélikus templomban lelte föl aranyfonallal hímzett változatát¹⁵ és a kömlődi (Komárom megye), valamint a kenézli (Szatmár megye) református egyház régi hímzései között is található egy-egy hasonló kendő.¹⁶ A zöld selyemfonallal és aranyozott ezüstfonallal varrott hetedik kendő sarkaiba hasonló, félkörívesen meghajló virágszárakat hímeztek, a virágszár végén elnyílt tulipán csüng, szárát az előbbinél hangsúlyosabb, fogazott szélű levél keresztezi. A levélből és szárból még kisebb virágok, levelek és a körtéhez hasonló motívum, miribóta ered. A hajlékony vonalvezetés, a szárat díszítő és a virágok csúcsán kunkorodó apró kacsok a barokk úríhímzések jellemzői, könnyedebbé teszik a geometrikusan mintázott, tömörebb felületeket.

A hét kendőn a magyar hímzések számtalan jellegzetessége megfigyelhető. A motívumok egyes részeinek geometrikus mintázására az egész magyar hímzésanyagban az egyik legszebb példa a harmadik kendő. Ezen a csíkok, rombuszok, farkasfogas kitöltések mellett a színgazdagság és a selyem- és fémfonalak váltogatása is fokozza a dekoratív hatást. Színben visszafogottabb változatát látjuk a hetedik kendő zöld-arany felületén. Az arany- és ezüstfonalak vagy különféle színű selyemfonalak szirmonkénti

váltogatása a török hírmézések jellegzetessége. A motívumok kontúrozása Palotay Gert-rúd szerint a török félfajanszokról került a hírmézésekre. Ez elsősorban a felvidéki hírmézésekre jellemző, továbbá az is, hogy a selyemfonalas részeket fémfonallal, a fémfonala-sakat selyemfonal kontúrral hangsúlyozzák. Jellegzetes a felvidéki kendők szélének lezárása is. Ez többnyire hírmézett csík, melyen vízszintesen selyem- és fémfonal válto-gatja egymást. A kendők szegélye selyem- vagy fémfonalból szövött paszománt (4., 5. *kendő*), azaz egy-két centiméter széles, szövött szalag vagy arany-, illetve ezüstoffonala-s vertcsipke (1., 2., 3., 6., 7. *kendő*). Mindkét mesterség legkorábbi adatai hazánkban a Felvidékről származnak. A paszomántosok első céhe Lőcsén alakult 1492-ben, a csip-keverőkre vonatkozó első adat Selmecebányáról származik 1560-ból. A két mesterség szoros kapcsolatban állt egymással. 1786-ban Eperjesről említik, hogy az itt, továbbá Bártfán és Kisszebenben korábban megtelepedett paszomántosok jó pénzért alkalmaz-tak csipkeverésre polgárlányokat.¹⁷ E csipkék aztán a tót kereskedők révén az ország egész területén megvásárolhatók voltak.

A kendők egykori tulajdonosairól, az ajándékozókról egyelőre semmit sem tudunk. A besztercebányai vártemplom 1671-ben újra katolikus kézre került, 1672-ben a kato-likusok és az evangélikusok szétosztották egymás közt a liturgikus tárgyakat, új evan-gélikus templom azonban csak 1807-ben épült. Már ebben az újabb templomban talált rá Divald Kornél „egy vasládába zárva” a hírmézésekre¹⁸, származásukról azonban semmi adatot nem közölt, hiszen erre a gyűjtéskor nem volt ideje, később pedig már nem volt lehetősége. Az évszámos úrvacsorakendőket minden bizonnyal az osztozkodást köve-tően ajándékozták az egyháznak, a másik öt, de szintén 17. századi kendőről nem tud-juk, hogy mikor kerülhettek az egyház birtokába. Ezekre a kérdésekre talán az újabb kutatások tudnak majd feleletet adni.

Jegyzetek

¹ A „szentek fuvarosa”. Divald Kornél *felső-magyarországi topográfiája és fényképei 1900–1919*. Szerk. Bardoly István. Országos Műemlékvédelmi Hivatal. Budapest, 1999, 17–18. o.

² A „szentek fuvarosa” i. m. 438. o.

³ László Emőke: *A besztercebányai evangélikus templom keresztelőterítője*. Diakonia, 1988/2. 34–38. o.

⁴ Palotay Gertrud: *Régi erdélyi úri hírmézések*. Páosztortűz, 27. 1941, 73. o.

⁵ Kemény Lajos: *Gyöngyfűzők és hímvarrók*. Arch.Ért.Úf. 24. 1904, 446–447. o.

⁶ Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. Szerk. Szabó T. Attila. Bukarest–Budapest, 1993, V. köt. 115. o.

⁷ Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. i. m. 114. o.

⁸ Beliczay Angéla: *Kajali Klára, Ráday Pál felesége*. In. Ráday Pál. Szerk. Esze Tamás. Budapest, 1980, 187. o.

⁹ Takács Béla gyűjtése a dömsödi ref. egyház 1819-es leltárából. Iparművészeti Múzeum Adattár. Klt. 447.

¹⁰ Thaly Kálmán: *Régi magyar hírmézésről*. Arch.Ért. XIII. 1879, 344–350. o.

¹¹ A kendők technikai adatait, irodalmát vö. László Emőke: *Magyar reneszánsz és barokk hírmézések. Vászona-lapú úrihírmézések*. Az Iparművészeti Múzeum Gyűjteményei II. Budapest, 2001.

1. kendő: Kat. 11., ltsz. 51.308.1.

2. kendő: Kat. 99., ltsz. 8918.

3. kendő: Kat. 6., ltsz. 9227.

4. kendő: Kat. 5., ltsz. 9209.

5. kendő: Kat. 189., ltsz. 52.3505.1.

6. kendő: Kat. 117., ltsz. 50.197.1.

7. kendő: Kat. 119., ltsz. 50.211.1.

¹² Palotay Gertrud: *Oszmán-török elemek a magyar hímzésben*. Budapest, 1940, 49. o.

¹³ Divald Kornél: *A Besztercebányai Múzeum kalauza*. Budapest, 1909, 42., 13. tárló.

¹⁴ Toranová, Eva: *Výsivky minulých storoci*. Martin, 1984. Nr. 29, 91.

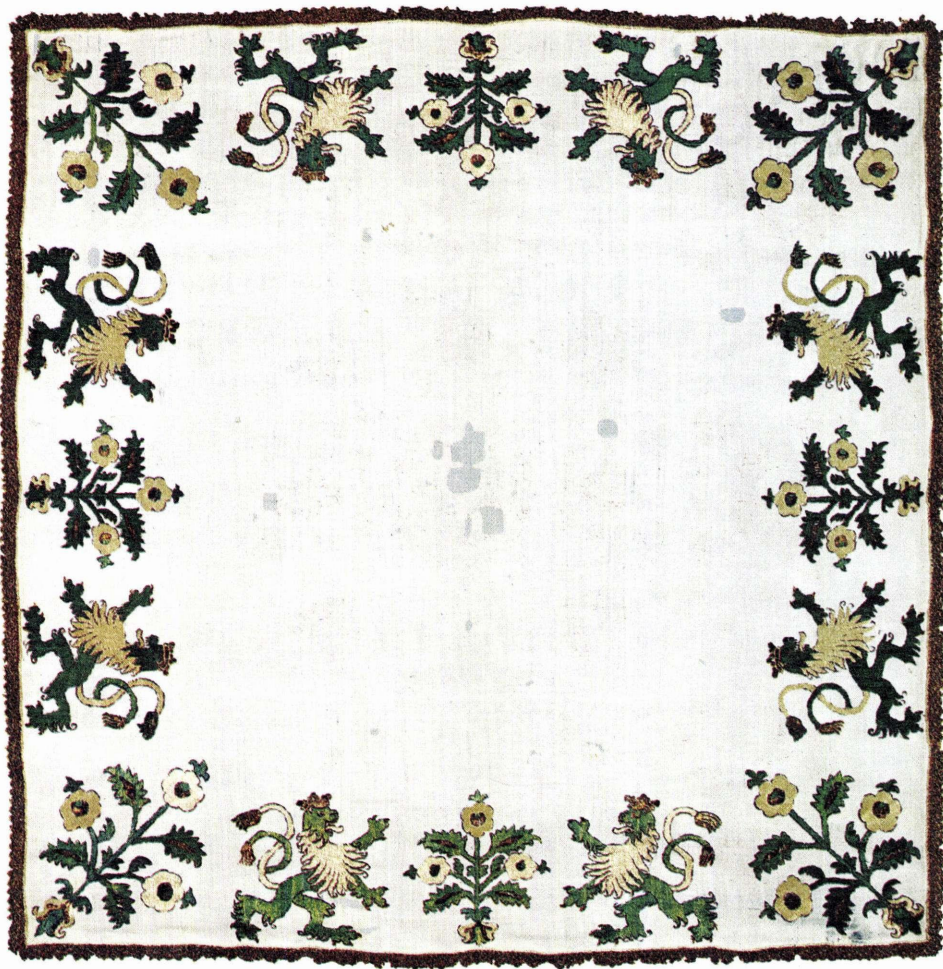
¹⁵ Divald Kornél: *Sáros vármegye szövött emlékei*. Budapest, 1905, 39. o.

¹⁶ Palotay i. m. 1940, 118. és 121. kép

¹⁷ Palotay Gertrud: *Tót csipke, tót hímzés a XVIII. századi Erdélyben*. Kolozsvár, 1947, 6. o.

¹⁸ Divald Kornél: *Régi hímzéseink és a népművészet*. Magyar Iparművészet. XIV. évf., 1911, 123. o.

A felvételeket © Kolozs Ágnes készítette. A műtárgyak az Iparművészeti Múzeum tulajdonát képezik.

1. kendő

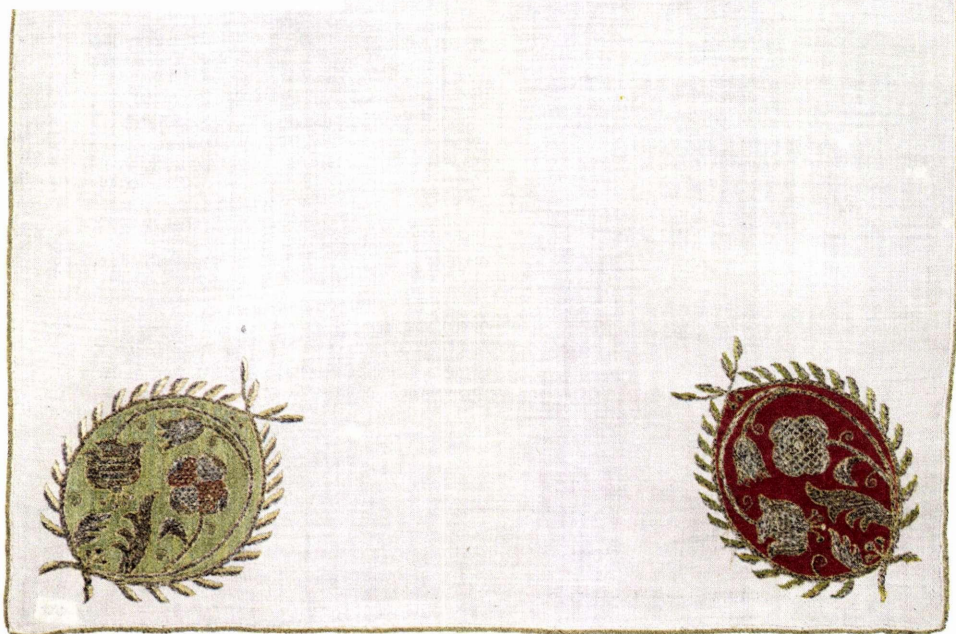

2. kendō

3. kendo

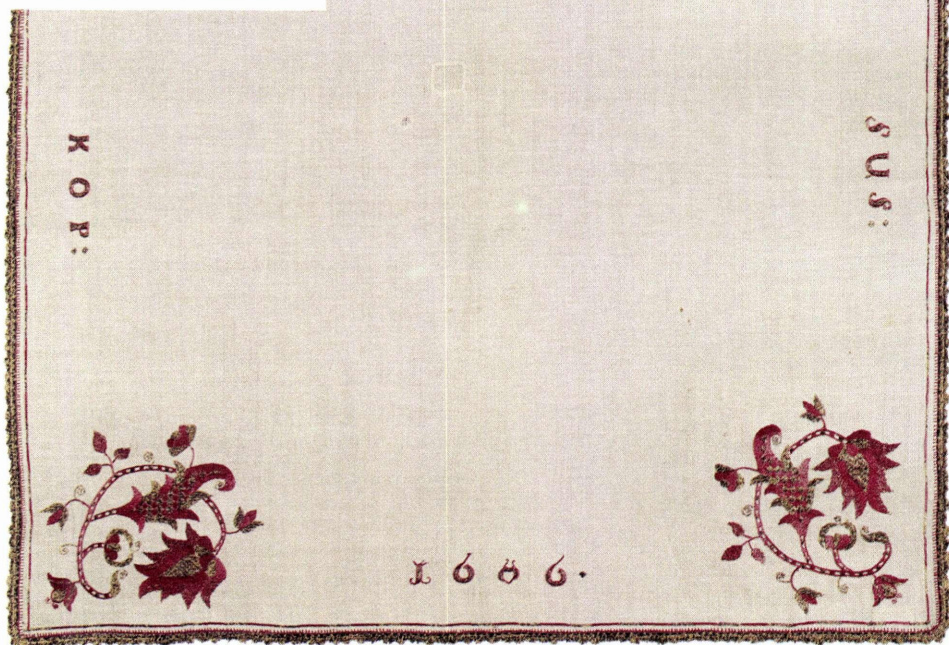

4. kendő

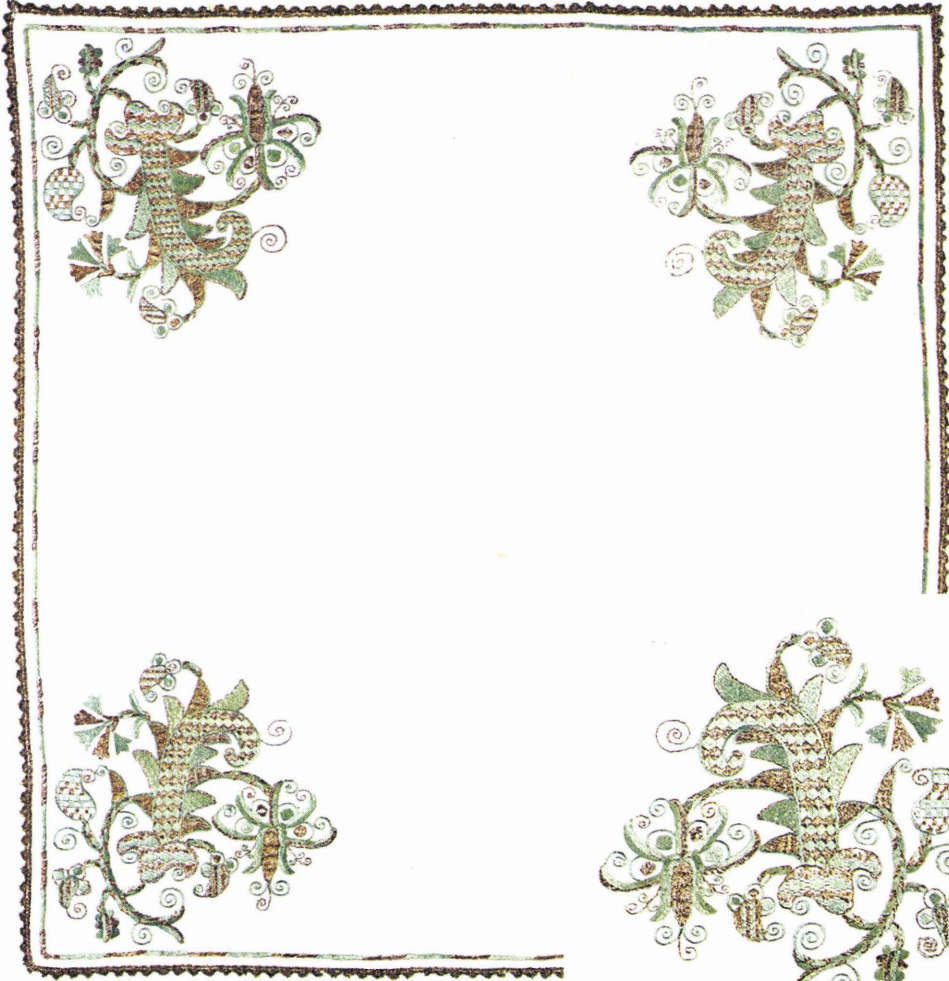

5. kendő

6. kendő

7. kendő

